

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.8.17>

MENTALNOŚĆ I FORMY JEJ MANIFESTOWANIA SIĘ W ŚWIADOMOŚCI PRAWNEJ OBYWATELI UKRAINY

Roman Petriv

*asystent Katedry Prawa i Administracji Publicznej
ZVO „Uniwersytet Króla Danyły” (Iwano-Frankiwsk, Ukraina)
ORCID ID: 0009-0006-1836-4971
roman_petriv@ukr.net*

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest badaniu pojęcia mentalności i form jej przejawów w publicznej świadomości prawnej, gdyż badanie form mentalności jest szczególnie trudne ze względu na fakt, że istota tego ważnego zjawiska społeczno-kulturowego nie została dotychczas poznana. dotychczas nie została ujawniona, o czym świadczy znaczna liczba opinii na temat pojęcia mentalności. Autor ukazał istotę mentalności (mentalności) na Ukrainie i podkreślił jej główne obszary działania (funkcje) w odniesieniu do kształtowania i rozwoju świadomości prawnej obywateli. Rozważano formę jej manifestowania się w świadomości prawnej społeczeństwa oraz analizowano znaczenie mentalności w kształtowaniu oblicza kulturowego, społecznego i gospodarczego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: mentalność, mentalność, świadomość prawna, mentalność prawna, społeczeństwo, obywatel, forma manifestacji (manifestacja), funkcja.

MENTALITY AND FORMS OF ITS MANIFESTATION IN THE LEGAL AWARENESS OF THE CITIZENS OF UKRAINE

Roman Petriv

*Assistant at the Department of Law and Public Administration
IHE “King Danylo University” (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
ORCID ID: 0009-0006-1836-4971
roman_petriv@ukr.net*

Abstract. The article is devoted to the study of the concept of mentality and the forms of its manifestation in public legal consciousness, because the study of the forms of mentality is especially difficult due to the fact that the essence of this important socio-cultural phenomenon has not yet been revealed, which is evidenced by a significant number of opinions about the concept of mentality. The author revealed the essence of mentality (mentality) in Ukraine and highlighted its main areas of activity (functions) in relation to the formation and development of the legal consciousness of citizens. The form of its manifestation in the legal consciousness of the society was considered and the importance of mentality in the formation of the cultural, social and economic face of the society was analyzed.

Key words: mentality, mentality, legal consciousness, legal mentality, society, citizen, form of manifestation (expression), function.

МЕНТАЛІТЕТ І ФОРМИ ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ В ПРАВОСВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Роман Петрів

*асистент кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила» (Івано-Франківськ, Україна)
ORCID ID: 0009-0006-1836-4971
roman_petriv@ukr.net*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття менталітету та форм його виявлення в суспільній правосвідомості, адже вивчення форм менталітету особливо утруднюється через те, що досі не розкрито сутність цього важливого соціокультурного феномену, про що свідчить значна кількість думок з приводу поняття менталітету. Автором розкрито сутність менталітету (ментальності) в Україні та виокремлено основні його напрямки діяльності (функції) по відношенню до формування та розвитку правової свідомості громадян. Розглянуто форми його виявлення в правосвідомості суспільства та проаналізовано важливість менталітету у формуванні культурного, соціального та економічного обличчя суспільства.

Ключові слова: менталітет, ментальність, правосвідомість, правовий менталітет, суспільство, громадянин, форма прояву (виявлення), функція.

Постановка проблеми. Форми прояву менталітету в сучасному суспільстві свідчать про складний і мінливий характер уявлень, цінностей та традицій, що визначають спосіб життя та поведінку людей. Тому розуміння даних форм допомагає враховувати культурні та історичні особливості при розробці та впровадженні правових норм, формуванні та розвитку правосвідомості в державі, що в свою чергу має важливе значення для підтримання справедливого і ефективного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день видано чимало наукових розробок по окремих аспектах теми нашої публікації. Однак, інтерес дослідників був приділений в основному характеристиці сутності менталітету (ментальності) та його впливу на правосвідомість населення. Серед сучасних українських вчених можна виділити: Н. Гнасевич, В.А. Павловська-Кравчук, О.В. Волощенко, Г.Я. Савчин та інші.

Метою статті є аналіз форм прояву менталітету у правосвідомості українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розуміння ментальності, або менталітету, має велике значення для формування та розвитку правосвідомості громадян. Ментальні особливості суспільства визначають певні стереотипи, цінності, переконання і погляди, які впливають на сприйняття та розуміння правових норм і принципів.

Ментальність лежить в основі індивідуальної та групової культури, тому варто говорити, що без розуміння сутності неможливо зрозуміти закономірності суспільно-історичних процесів.

Ментальність, у своїй праці розглядає Н. Гнасевич та інші, – це «характеристика специфіки сприйняття та інтерпретації світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, які уособлюються різними соціокультурними явищами, рівнем індивідуальної та суспільної свідомості, яка втілює константи інструкції та моделі життя, поведінки, емоцій певних товариств» (Гнасевич та інші, 2011: 15). Що ж до змісту поняття «політичний менталітет», воно охоплює глибокий пласт людської свідомості у єдності з несвідомими матеріальними та інтелектуальними орієнтирами світогляду, спрямовуючи політичну поведінку груп та індивідів (Гнасевич та інші, 2011: 15).

Варто зазначити, що між науковцями неодноразово поставало питання чи коректним є поняття «менталітет людства»? На нашу думку, на даний час – ні. Поняття менталітету має порівняльний характер та відповідає категорії особливого, що передбачає існування ширшої, ніж особливе, спільності.

Для людства ж такої широкої спільності немає. Існує свідомість людей, їх психіка, колективна свідомість чи несвідомість. Якщо ж буде відкрито позаземні форми розуму, то поняття «менталітет людства» набуде змісту. Даний менталітет буде включати особливості тих складових психіки, які схильні до міжсуб'єктної диференціації, тобто у різних людей та соціальних груп можуть бути різні уявлення про значущість цінностей, установки у нормах поведінки, зокрема: мотиваційні, представлені специфічними потребами, інтересами, ідеалами, ціннісними орієнтаціями, цілями; чуттєво-емоційні; когнітивно-інтелектуальні (здібності, знання); розумові, чи раціональні особливості темпераменту.

Мотиваційні особливості, на нашу думку є мабуть ядром менталітету, та значною мірою визначає характер всіх інших його компонентів.

Менталітет громадян виконує ряд важливих функцій по відношенню до формування та розвитку правової свідомості в суспільстві. Аналізуючи праці науковців, хотілось б виділити найбільш змістовні функції правового менталітету, запропоновані Павловською-Кравчук В.А.

Регулятивна функція – регулює поведінку й побут індивіда та соціальної групи в їхньому житті. У своїй регулятивній функції менталітет впливає на ціннісну систему й ціннісні орієнтації людей, віддає перевагу певній культурі, напрямку думок і почуттів, способам діяльності (Павловська-Кравчук, 2010: 182). Так, регулятивна функція правового менталітету полягає в його здатності впливати на поведінку людей в суспільстві через усвідомлення норм і принципів правової системи. Ця функція є важливою для підтримання правопорядку та стабільності в суспільстві.

Оціночна функція спричиняє те або інше емоційне ставлення індивіда до об'єктів правового життя (емоційне ставлення виражається в усвідомленому або неусвідомленому визначенні значимості правових уявлень та правових стереотипів у конкретній ситуації або на майбутнє, з погляду індивіда, групи, суспільства) (Павловська-Кравчук, 2010: 182). Так, оціночна функція правового менталітету важлива для формування індивідуальної та колективної позиції громадян щодо правових питань.

Не менш важливими є, накопичувальна та комунікативна функція. Накопичувальна функція означає, що саме менталітет є найбільш стабільною частиною масової свідомості, у ньому акумульовані й збережені найважливіші принципи життєдіяльності певного соціуму. Комунікативна – полягає у тому, що правовий менталітет від одного покоління з дивною наполегливістю передається до іншого, наступного. Ця функція менталітету забезпечує взаємозв'язок і спадкоємність поколінь кожного етносу й вхідних у його склад спільнот і груп на рівні вербальних і невербальних комунікацій (Павловська-Кравчук, 2010: 182-183).

Накопичувальна функція правового менталітету є ключовою для стабільності та континуїтету в правовому розвитку суспільства, дозволяючи передавати історію, цінності та досвід від покоління до покоління. Що стосується комунікативної функції, слід відмітити, її важливість для розвитку активної громадянської позиції, формування обґрунтованих думок на правові питання та покращення взаєморозуміння в сфері права в суспільстві.

Однією з основних функцій правового менталітету є формування правової самосвідомості. Менталітет впливає на формування правової самосвідомості, тобто свідомого розуміння громадянами своїх прав і обов'язків у суспільстві.

Правовий менталітет впливає на сприйняття, розуміння та внутрішнє усвідомлення основних правових норм і цінностей суспільства. Тому можна говорити, що формування правової свідомості як функція правового менталітету є процесом, що відбувається протягом життя особистості та визначає її взаємодію з правовою системою та суспільством в цілому.

Так, наприклад, відомі українські вчені В.В. Копейчиков і П.М. Рабінович подають наступні дефініції правосвідомості: «Правосвідомість – це специфічна форма суспільної свідомості, система відображення правової дійсності

у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей» (Шаравара, 2015: 57; Колодій та інші, 2002: 164); «Правосвідомість – це система понять, поглядів, уявлень і почуттів чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом» (Шаравара, 2015: 57; Рабінович, 2001: 90). Тому, варто зазначити, що правосвідомість є складною соціокультурною і психологічною формою свідомості, яка визначає розуміння та усвідомлення людиною правових норм, цінностей, а також її відношення до права та правопорядку в суспільстві. Якщо говорити про співвідношення менталітету та правової свідомості, варто розглянути індивідуальну та колективну правосвідомість.

Індивідуальна правосвідомість нероздільно пов'язана з соціальними групами, соціальними інститутами, професійними, політичними, релігійними колективами і суспільством в цілому. Індивідуальна та колективна правосвідомість тісно взаємодіють між собою, як частина і ціле, особливе та загальне, і локалізовані у діалектичному відношенні. Колективна (групова) правосвідомість відображає панівні ідеї, точки зору, настрої та правові оцінки, позиції та почуття, характерні для всієї команди, групи, суспільства чи людства загалом (Шаравара, 2015: 57).

Менталітет групи може впливати на формування її колективної правосвідомості. Наприклад, культурні традиції та історичний досвід можуть визначати уявлення про право та справедливість у даній спільноті. Однак, колективна правосвідомість може також впливати на менталітет групи. Велика кількість спільних переконань про право може утверджувати та посилювати певні аспекти менталітету. Тобто, варто говорити про те, що обидва поняття мають схожий ефект, бо об'єднують у своїй основі систему взаємопов'язаних переконань та цінностей. Спільна система цінностей, яка формується через менталітет, може сприяти розвитку колективної правосвідомості та, навпаки, колективна правосвідомість може утверджувати та змінювати менталітет.

Проявлення менталітету на правосвідомість громадян України, зокрема індивідуальну та колективну, є динамічними та залежать від конкретних історичних, соціокультурних та політичних обставин, тобто можуть бути складними і варіювати в залежності від конкретного культурного, соціального та історичного контексту.

Форми виявлення менталітету на індивідуальну правосвідомість можуть бути багатогранними і виявлятися в різних аспектах відношення особистості до права та правових норм. Індивідуальні погляди та відношення до права формуються під впливом культурних стереотипів та традицій, які визначають загальні уявлення групи чи суспільства. Тобто, іде мова, про так звані культурні стереотипи.

Ще однією формою прояву є взаємодія з правовою системою. Сприйняття та готовність співпрацювати з правовою системою може на пряму залежати від менталітету громадян. Деякі індивіди можуть мати велику довіру до правозахисних органів, тоді як інші можуть виявляти сумніви або відчуття недовіри.

Відношення до державної влади, варто розглядати також як форму прояву. Особливості менталітету можуть визначати ставлення до влади, державних інститутів та правозахисних органів. Індивіди з різним менталітетом можуть реагувати по-різному на владні структури.

Менталітет може проявлятися у правосвідомості громадян через вплив традицій та звичаїв. Адже, менталітет впливає на сприйняття та використання традицій та звичаїв у вирішенні правових питань. Традиції можуть визначати ставлення до конкретних юридичних практик.

Проявлення менталітету на колективну правосвідомість громадян України визначає, як уявлення, переконання та цінності, що є характерними для певної групи чи суспільства, формують спільні погляди на право та правопорядок. Нижче розглянемо деякі форми прояву менталітету на колективну правосвідомість, а саме: інтерпретація правових норм, взаємодія з юридичною системою, готовність до громадянської участі, у формі відношення до законів та легітимності, інститутів правосуддя.

Груповий менталітет може впливати на трактування індивідами чи групою правових норм та стандартів, визначаючи, як вони розуміють і застосовуються в конкретних випадках.

Менталітет може визначати, наскільки члени групи вважають закони за легітимні та відповідні своїм цінностям. Це може впливати на ставлення до дотримання законів. Груповий менталітет може визначати ставлення до судів, правоохоронних органів та інших інститутів правосуддя. Довіра або недовіра до цих інститутів формується в контексті спільних уявлень.

Менталітет може впливати на готовність групи приймати активну участь у громадських діях та впливати на правовий порядок через колективні зусилля. Менталітет визначає готовність членів групи брати участь у громадянських ініціативах та формуванні правового середовища.

Менталітет може визначати ступінь довіри до юридичної системи та готовність взаємодіяти з нею. Група, яка має велику віру в правосуддя, може більш активно звертатися за допомогою до судів.

Варто зазначити, що дані форми прояву менталітету на колективну правосвідомість громадян України є результатом взаємодії індивідуальних уявлень та культурних впливів на рівні групи або суспільства.

Однією із значимих, на нашу думку форм виявлення менталітету на формування правосвідомості громадян України є прийняття нових правових норм як форма вияву менталітету.

Менталітет, який визначається загальними переконаннями, цінностями, культурними та історичними особливостями, може впливати на спосіб, яким суспільство сприймає та реагує на нові правові норми.

Менталітет визначає традиційні цінності та культурні особливості суспільства. При прийнятті нових правових норм ці аспекти можуть впливати на їхнє сприйняття та прийняття. Якщо суспільство виявляє виражений індивідуалізм, нові норми можуть бути оцінені з погляду особистих свобод та прав. У колективістському суспільстві акцент може бути зроблений на загальних цілях та інтересах колективу.

Менталітет визначає відношення до змін. Якщо суспільство відкрите до нових ідей і інновацій, прийняття нових правових норм може бути сприятливим для розбудови правової системи держави. Рівень довіри суспільства до правової системи може впливати на його готовність приймати та дотримуватися нових правових норм.

Також, варто відзначити, що релігія та історичний досвід суспільства відіграють значущу роль у менталітеті, тому нові правові норми можуть оцінюватися в контексті релігійних цінностей та норм та може визначати його ставлення до нових правових норм. Попередні правові традиції та досвід формують підходи до прийняття змін.

Соціально-економічні умови та рівень розвитку суспільства можуть також впливати на готовність приймати нові правові норми.

При прийнятті нових правових норм важливо враховувати культурні та ментальні особливості суспільства, що може визначати їхню ефективність та прийняття громадянами.

Процес споглядання, виявлення правового змісту в рамках правової свідомості і є процес пізнання правового менталітету як «правового духу», в якому виявляється стійка духовно-культурна самобутність правового життя суспільства, який, однак, не фіксується «буденним світоглядом», але містить нормативні уявлення правової свідомості.

Варто сказати, що правосвідомість значно ширша за правовий менталітет, але в той же час правовий менталітет не може розглядатися як складова правосвідомості. Він займає своє, особливе місце у структурах суспільної свідомості. По-перше, до правового менталітету входять «потаємні», «неявні» стереотипи мислення та поведінки людей, що відрізняють ту чи іншу соціокультурну спільність від інших. Правовий менталітет – це та кристалічна решітка готовностей, схильностей діяти, мислити, відчувати і сприймати світ певним чином, на якій формується сукупність почуттів, настроїв, мотивів, характерних для правової свідомості даного суспільства (Волошенюк, 2015: 43). Це така система стереотипів, яка існує у вигляді однотипних для людей однієї й тієї ж правової культури реакцій на звичні правові ситуації у формі думок, почуттів та дій, які перебувають у несвідомій галузі. Тобто, містить невидиму готовність діяти або сприймати навколишній світ у певному напрямку відповідно до соціально-культурного коду, що історично склався. На її основі формуються почуття і спонукання, характерні для спільноти, яка проживає в певній соціокультурній реальності.

Висновки. Таким чином, проаналізовані нами форми прояву менталітету в правосвідомості свідчать про те, як суспільство розуміє, підтримує та взаємодіє з правовою системою та її складовими.

Менталітет визначається як система цінностей, вірувань, традицій і способів мислення, характерних для певного суспільства чи групи людей. Загальний менталітет суспільства впливає на його розвиток, структуру і функціонування у всіх сферах. Розуміння менталітету є ключовим для розкриття особливостей культур, соціальних моделей та економічних систем.

Важливість менталітету у формуванні культурного, соціального та економічного обличчя суспільства визначається кількома ключовими аспектами:

- менталітет може впливати на прийняття нових ідей, технологій та інновацій. Відкритість або консервативність менталітету визначає готовність суспільства до змін;
- менталітет визначає основні цінності, норми та традиції суспільства. Він впливає на мову, мистецтво, літературу та інші аспекти культури;
- менталітет впливає на політичні переконання та систему цінностей, що визначає ставлення до політичних інститутів, демократії, прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Волошенюк О. В. Правовий менталітет як складова суспільної правосвідомості. *Форум права*. 2015. № 1. С. 42–47.
2. Гнасевич Н. Гнасевич І., Паучок В. Формовияви української ментальності в контексті становлення правової держави. *Психологія і суспільство*. 2011. № 3. С. 14–21.
3. Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л. та ін. Теорія держави і права. К. : Юрінком Інтер, 2002. 164 с.
4. Павловська-Кравчук В.А. Ментальні особливості та їх вплив на розвиток державно-правових явищ. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. № 20. С. 177–185.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. К.: Атіка, 2001. 90 с.
6. Савчин Г.Я. Визначення поняття «правовий менталітет»: міждисциплінарний підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2009. № 3. С. 1–7.
7. Шаравара І.І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33(1). С. 56–59.

References:

1. Volosheniuk, O.V. (2015). Pravovyi mentalitet yak skladova suspilnoi pravovidomosti [Legal mentality as a component of public legal awareness]. *Forum prava*. № 1. pp. 42–47. [in Ukrainian].
2. Hnasevych, N. Hnasevych, I., Pauchok, V. (2011). Formoviyavy ukrainskoi mentalnosti v konteksti stanovlennia pravovoi derzhavy [Manifestations of the Ukrainian mentality in the context of the establishment of a legal state]. *Psykhologhiia i suspilstvo*. № 3. pp. 14–21. [in Ukrainian].
3. Kolodii, A.M., Kopieichikov, V.V., Lysenkov, S.L. ta in. (2002). Teoriia derzhavy i prava [Theory of the state and law]. K. : Yurinkom Inter, 164 p. [in Ukrainian].
4. Pavlovska-Kravchuk, V.A. (2010). Mentalni osoblyvosti ta yikh vplyv na rozvytok derzhavno-pravovykh yavysch [Mental features and their influence on the development of state-legal phenomena]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*. № 20. pp. 177–185. [in Ukrainian].
5. Rabinovych, P.M. (2001). Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy [Basics of the general theory of law and the state]. K.: Atika, 90 p. [in Ukrainian].
6. Savchyn, H.Ia. (2009). Vyznachennia poniattia «pravovyi mentalitet»: mizhdystsyplinarnyi pidkhid [Defining the concept of “legal mentality”: an interdisciplinary approach]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnurishnikh sprav*. № 3. С. 1–7. [in Ukrainian].
7. Sharavara, I.I. (2015). Pravovidomist yak yurydychna katehoriia ta yii osnovni struktturni elementy [Legal awareness as a legal category and its main structural elements]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. Vyp. 33(1). pp. 56–59. [in Ukrainian].